

Η ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΚΑΡΛ ΠΟΛΑΝΥΙ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

ΕΠΟ41 ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20^ο ΑΙΩΝΑ

ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ - ΜΑΪΟΣ 2013

ΘΟΔΩΡΗΣ ΣΟΛΛΑΤΟΣ

2900 ΛΕΞΕΙΣ

Εκφώνηση εργασίας:

Παρουσιάστε την άποψη του Καρλ Πολάνι για την διαμόρφωση της οικονομίας της αγοράς και πώς η τελευταία σημάδεψε την πορεία εξέλιξης του νεωτερικού κόσμου

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	4
1. Η ανάπτυξη της οικονομίας της αγοράς.....	5
2. Εμπορευματοποίηση εργασίας και γης.	6
3. Εμπορευματοποίηση του χρήματος.....	7
4. Το θεσμικό πλαίσιο.....	8
5. Ασυμβατότητα αγοράς και κοινωνίας.	9
6. Η οικονομιστική πλάνη.....	10
Συμπεράσματα.....	12
Βιβλιογραφία.....	13

Εισαγωγή

Ο πολιτισμός του 19^{ου} αιώνα έχει καταρρεύσει. Με αυτήν την φράση ξεκινάει¹ το βιβλίο του Καρλ Πολάννι «Ο Μεγάλος Μετασχηματισμός», ένα βιβλίο που γράφτηκε στην αρχή της δεκαετίας του 1940, κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ο μεγάλος μετασχηματισμός του τίτλου αναφέρεται στη μετάβαση από το πολιτισμικό και κοινωνικό σύστημα που είχε διαμορφωθεί μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα στο νέο σύστημα που αρχίζει να σταθεροποιείται και να βρίσκει το δρόμο του εκείνη την περίοδο. Βασικό στοιχείο αυτής της αλλαγής και συνεπώς και του νέου συστήματος ήταν η έννοια της αυτορρυθμιζόμενης αγοράς². Οι αλλαγές στη σχέση οικονομίας και κοινωνίας που επήλθαν κατά την εξέλιξη αυτής της διαδικασίας έχουν κεντρική θέση στην ανάλυση του Πολάννι³ και αποτελούν κομβικό σημείο της νεωτερικής περιόδου της οικονομίας στη Δύση, όπως θα δούμε παρακάτω.

Ο Μαντέλ προσδιορίζει εμμέσως αυτήν την περίοδο με τη διαπίστωσή του ότι η ιστορία του εμπορίου από τον 16^ο έως τον 20^ο αιώνα είναι η ιστορία της μετατροπής του εμπορίου των ειδών πολυτελείας σε μαζικό εμπόριο⁴. Ο Σπυριδάκης αντίστοιχα ορίζει την εμφάνιση της απεριόριστης αγοράς ως το κύριο οικονομικό χαρακτηριστικό της νεωτερικότητας. Επισημαίνει ακόμα την παράλληλη και ιστορικά διακριτή πορεία της φιλοσοφίας του laissez-faire με τη διαμόρφωση της νεωτερικής κοινωνίας από την περίοδο του Διαφωτισμού, μια περίοδο που ορίζει συμβατικά το σημείο επιτάχυνσης της οικονομικής ζωής⁵.

Ο Πολάννι επικεντρώνεται στον 19^ο αιώνα, ξεκινώντας με την επισήμανση του πρωτοφανούς για τον δυτικό πολιτισμό γεγονός μιας εκατονταετούς ειρήνης. Χαρακτηρίζει τον πολιτισμό του 19^{ου} αιώνα μοναδικό, επειδή βασιζόταν σε έναν καθορισμένο θεσμικό μηχανισμό. Παρουσιάζει την κατάρρευσή του ως έναν χείμαρρο γεγονότων που κατέκλυσε την ανθρωπότητα, ο οποίος ακολούθησε μια αθόρυβη υπόγεια αποσάθρωση. Ο Πολάννι ρητά αναφέρει ότι το έργο του δεν είναι ιστορικό, αλλά

1 Πολάννι Κ., *Ο Μεγάλος Μετασχηματισμός*, μτφρ Κώστας Γαγανάκης, εκδ. Νησίδες, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 9.

2 Σπυριδάκης Μ., "Οικονομία της Αγοράς, Οικονομική Ανθρωπολογία και Κοινωνική Πολιτική: Η συμβολή του Καρλ Πολάννι στην κριτική της οικονομικής διαμόρφωσης της νεωτερικότητας", στο Σ. Κονιόρδος (επιμ.), "Κοινωνική Σκέψη και Νεωτερικότητα", εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2010, σ. 419.

3 Στο ίδιο, σ. 418.

4 ό.π.

5 Στο ίδιο, σ. 417.

ασχολείται με καταστάσεις του παρελθόντος και προσπαθεί να ερμηνεύσει τον μηχανισμό αυτής της καταστροφής με στόχο να φωτίσει καταστάσεις του παρόντος⁶.

Ο Fred Block επισημαίνει στην εισαγωγή του⁷ την αντοχή στο χρόνο του «Μεγάλου Μετασχηματισμού» και τονίζει το γεγονός ότι ένα βιβλίο του 1944 είναι απολύτως απαραίτητο έργο για να καταλάβουμε τα διλήμματα που αντιμετωπίζει η παγκόσμια κοινωνία στις απαρχές του 21^{ου} αιώνα. Η πορεία της εξέλιξης του νεωτερικού κόσμου έχει σηματοδευτεί από τη διαμόρφωση της οικονομίας της αγοράς και οι αλλαγές που αυτή επέφερε κυριαρχούν στην κοινωνία μέχρι σήμερα⁸. Η ανάλυση του Πολάνυι εντοπίζει τις ρίζες αυτών των αλλαγών στην κοινωνική και τεχνολογική αναταραχή από την οποία προήλθε η ιδέα της αυτορρυθμιζόμενης αγοράς⁹.

1. Η ανάδυση της οικονομίας της αγοράς.

Η βιομηχανική επανάσταση στην Αγγλία του 18^{ου} αιώνα είχε δύο βασικά χαρακτηριστικά: την εκπληκτική βελτίωση των μέσων παραγωγής και την καταστροφική αποδιάρθρωση της ζωής των απλών ανθρώπων¹⁰. Υπήρξε ένα πλήθος αλλαγών, κοινωνικών και οικονομικών, όπως η εμφάνιση των παραγκουπόλεων, η γεωγραφική συγκέντρωση των βιομηχανιών, η αύξηση του πληθυσμού - όμως η θέση του Πολάνυι είναι ότι *όλα αυτά ήταν απλώς συμπτώματα μιας βασικής αλλαγής, της εδραίωσης της οικονομίας της αγοράς*¹¹.

Επιχειρώντας να εξηγήσει τη φύση του θεσμού της οικονομίας της αγοράς, ο Πολάνυι εξηγεί πώς αντιλαμβάνεται την επίδραση που είχε η εμφάνιση σύνθετων μηχανών και εγκαταστάσεων και η χρήση τους στην παραγωγή σε μια εμπορική κοινωνία. Ενώ πριν ο έμπορος αγόραζε ετοιμοπαράδοτα προϊόντα και τα πωλούσε με σκοπό το κέρδος, η εμφάνιση της μηχανής του δίνει τη δυνατότητα να προμηθευτεί τα προϊόντα διαφορετικά - αγοράζοντας την αναγκαία εργασία και την αναγκαία πρώτη ύλη. Όμως το μεγάλο κόστος των μηχανών και των εγκαταστάσεων έχει ως αποτέλεσμα η απόδοσή τους να είναι κερδοφόρα μόνο όταν παράγουν μεγάλο αριθμό προϊόντων. Προϋπόθεση γι αυτό είναι η συνεχής και απρόσκοπτη προμήθεια εργασίας και πρώτων υλών. Μια συνθήκη που όπως επισημαίνει ο Πολάνυι δεν υπήρχε σε μιαν αγροτική κοινωνία. Ο μετασχηματισμός που απαιτείται για την ικανοποίηση αυτής της συνθήκης, προϋποθέτει μιαν αλλαγή στα κίνητρα

6 Πολάνυι, σ. 10.

7 Στο ίδιο, σ. 301.

8 Σπυριδάκης, σ. 417.

9 Πολάνυι, σ. 10.

10 Στο ίδιο, σ. 37.

11 Στο ίδιο, σ. 44.

δράσης των ανθρώπων: το κίνητρο της συντήρησης αντικαθίσταται από το κίνητρο του κέρδους. Όλες οι συναλλαγές γίνονται χρηματικές και όλα τα εισοδήματα πρέπει να πηγάζουν από την πώληση προϊόντων, συμπεριλαμβανομένου και του ατομικού εισοδήματος. Η σημαντικότερη ιδιομορφία του θεσμικού συστήματος που περιγράφει ο Πολάνυι έγκειται στο γεγονός ότι αυτό το σύστημα πρέπει να αφεθεί να λειτουργεί χωρίς εξωτερικές παρεμβολές. Αυτό το σύστημα ο Πολάνυι το ονομάζει «οικονομία της αγοράς¹²». Η παραγωγή και η διανομή των αγαθών σε αυτό το οικονομικό σύστημα ελέγχεται από αυτόν τον αυτορρυθμιζόμενο μηχανισμό, ο οποίος προϋποθέτει ότι η προσφορά αγαθών και υπηρεσιών θα ισούται με τη ζήτηση. Η τιμή των προσφερόμενων αγαθών και υπηρεσιών καθορίζει την προσφορά τους, καθώς από την τιμή τους εξαρτάται το κέρδος αυτών που διευθύνουν την παραγωγή. Η τιμή καθορίζει και τη ζήτηση, καθώς οι τιμές δημιουργούν εισοδήματα και χάρη σε αυτά παράγονται και διανέμονται τα αγαθά στα μέλη μιας κοινωνίας. Συνεπώς, στο σύστημα της οικονομίας της αγοράς, η παραγωγή και η διανομή των αγαθών ρυθμίζεται αποκλειστικά από τις τιμές¹³.

2. Εμπορευματοποίηση εργασίας και γης.

Για να λειτουργήσει όμως αυτός ο μηχανισμός αυτορύθμισης, θα πρέπει όλα τα στοιχεία της βιομηχανίας να συμμετέχουν σε αυτόν τον μηχανισμό προσφοράς και ζήτησης ο οποίος διαμορφώνει την τιμή. Συνεπώς, εργασία, γη και χρήμα τα οποία αποτελούν βασικά στοιχεία της βιομηχανίας θα πρέπει να είναι αντικείμενα αυτού του μηχανισμού και να αντιμετωπίζονται ως εμπορεύματα - αντικείμενα δηλαδή που έχουν παραχθεί προς πώληση στην αγορά. Όμως, σύμφωνα με τον παραπάνω εμπειρικό ορισμό της έννοιας του εμπορεύματος από τον Πολάνυι, η απόδοση της έννοιας του εμπορεύματος σε εργασία, γη και χρήμα είναι τελείως πλασματική. Η εργασία είναι μια ανθρώπινη δραστηριότητα η οποία *ταυτίζεται με την ίδια τη ζωή* και δεν παράγεται προς πώληση, δεν μπορεί να αποθηκευτεί ή να μετακινηθεί. Η γη δεν παράγεται από τον άνθρωπο - είναι η ίδια η φύση. Το χρήμα τέλος αποτελεί απλώς ένα τεκμήριο αγοραστικής δύναμης και δεν αποτελεί εμπόρευμα¹⁴.

Εργασία, γη και χρήμα έχουν λοιπόν θεμελιώδεις διαφορές από τα πραγματικά εμπορεύματα και οι συνέπειες της αντιμετώπισής τους ως εμπορεύματα είναι σημαντικές και

---

12 Στο ίδιο, σ. 44-45.

13 Στο ίδιο, σ. 69.

14 Στο ίδιο, σ. 72-73.

σοβαρές¹⁵. Η εργασία δεν μπορεί να χρησιμοποιείται αδιακρίτως, ούτε να αφήνεται αχρησιμοποίητη όπως ένα πραγματικό εμπόρευμα, διότι οποιοδήποτε από τα δύο επηρεάζει τον άνθρωπο, ο οποίος είναι ο φορέας αυτού του «εμπορεύματος¹⁶». Η αντιμετώπιση της εργασίας ως εμπόρευμα έχει ως σημαντικότερη συνέπεια τον *καταστροφικό μετασχηματισμό της ζωής του ατόμου, της οικογένειας, της παράδοσης και συνεπακόλουθα του συνόλου της κοινωνίας¹⁷*.

Η γη και τα προϊόντα της εντάχθηκαν σε μια εμπορευματοποιημένη αγορά κάτω από την πίεση των αναγκών της βιομηχανικής κοινωνίας, η οποία οδήγησε στην υποταγή της επιφάνειας του πλανήτη σε αυτές τις ανάγκες¹⁸. Η οικονομία της αγοράς αποσπά τμήματα της φύσης από το περιβάλλον και τα μετατρέπει σε εμπορεύματα, έτσι όμως η φύση αποσπάται και από τη σχέση που έχει με την ανθρώπινη κοινωνία¹⁹.

Η μετατροπή γης και εργασίας σε εμπορεύματα είναι σύμφωνα με το Πολάνυι ο πιο σύντομος δρόμος προς την κοινωνική καταστροφή. Μια καταστροφή που δεν είναι τόσο οικονομικό αλλά περισσότερο πολιτισμικό φαινόμενο. Συγκρίνοντας την εργατική τάξη της Αγγλίας του 19^{ου} αιώνα με την κατάσταση ορισμένων φυλών της Αφρικής αλλά και με παράδειγμα τον λιμό της Ινδίας του 19^{ου} αιώνα, ο Πολάνυι φτάνει στο συμπέρασμα ότι εάν η οικονομική διαδικασία είναι το μέσον της καταστροφής, αιτία της καταστροφής μιας κοινωνίας είναι η κατάλυση του πολιτισμικού περιβάλλοντος. Ο πολιτιστικός εκφυλισμός ο οποίος εκδηλώνεται ως η ραγδαία και βίαιη κατάλυση των βασικών θεσμών μιας κοινωνίας, οδηγεί στην κοινωνική αποδιάρθρωση - τα μέλη μιας κοινωνίας που έχει υποστεί αυτήν την διαδικασία καταλήγουν να ζουν σε συνθήκες πολιτισμικού κενού²⁰.

3. Εμπορευματοποίηση του χρήματος.

Η εμπορευματοποίηση εργασίας και γης και η ένταξή τους στο σύστημα της αγοράς οδήγησαν στην εμφάνιση μεγάλων κινδύνων για την κοινωνία. Αντίστοιχα, η μετατροπή του χρήματος σε (πλασματικό) εμπόρευμα έθεσε σε κίνδυνο την παραγωγική επιχείρηση²¹. Ένα σύστημα αυτορρυθμιζόμενης αγοράς χωρίς εξωτερικές παρεμβάσεις τείνει να βασίζει τη λειτουργία του στη χρήση μεταλλικού νομίσματος, του οποίου η εσωτερική αξία είναι η ίδια

15 Σπυριδάκης, σ. 425.

16 Πολάνυι, σ. 74.

17 Σπυριδάκης, σ. 425.

18 Πολάνυι, σ. 176.

19 Σπυριδάκης, σ. 426.

20 Πολάνυι, σ. 155-157.

21 Στο ίδιο, σ. 191.

με την ονομαστική. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι το μεταλλικό νόμισμα είναι χρυσός ή ασήμι, η ποσότητα του οποίου δεν μπορεί να αυξηθεί κατά βούληση. Έτσι, σε περίπτωση αύξησης του εμπορίου και των συναλλαγών, το υπάρχον μεταλλικό νόμισμα δεν επαρκεί και οδηγεί σε μία πτώση των τιμών η οποία μπορεί να αποβεί καταστροφική για τις επιχειρήσεις. Για την προστασία του εμπορίου από τον κίνδυνο του αντιπληθωρισμού που συνεπαγόταν η χρήση του «σκληρού» νομίσματος, αναπτύχθηκε από νωρίς και η χρήση νομίσματος ονομαστικής μόνο αξίας. Το συνεχώς επεκτεινόμενο παγκόσμιο εμπόριο είχε όμως ανάγκη τις σταθερές διεθνείς συναλλαγές οι οποίες μπορούσαν να διατηρηθούν μόνο με τη χρήση μεταλλικού νομίσματος, με συνέπεια την εισαγωγή του κανόνα του χρυσού, ένα σύστημα δηλαδή διεθνούς μεταλλικού νομίσματος.

Όπως η εργασία και η γη, έτσι και το χρήμα ενσωματώθηκε στο σύστημα της αγοράς. Όμως οι κίνδυνοι που η μετατροπή του χρήματος σε εμπόρευμα προκαλούσε, οδήγησαν σε προστατευτικά μέτρα - το κεντρικό τραπεζικό σύστημα δημιουργήθηκε ακριβώς για να παρέχει την απαιτούμενη προστασία. Το αποτέλεσμα ήταν να ακυρωθεί στην πράξη ο υποτιθέμενος αυτοματισμός του διεθνούς κανόνα του χρυσού, να δημιουργηθεί ένα κεντρικά διαχειριζόμενο νόμισμα και τελικά να εξουδετερωθεί ο μηχανισμός αυτορύθμισης της αγοράς²².

Αυτή η επίβλεψη ουσιαστικά της αγοράς χρήματος από το κεντρικό τραπεζικό σύστημα ήταν μέρος μιας αντί-τάσης που εμφανίστηκε παράλληλα με την εμφάνιση της αυτορρυθμιζόμενης αγοράς: η απειλή της καταστροφής της κοινωνίας από τη λειτουργία της οικονομίας της αγοράς καθώς και η μακροοικονομική ανασφάλεια και αστάθεια που τη συνόδευε, αντιμετωπίστηκαν κεντρικά από τις κυβερνήσεις με τη λήψη μέτρων με στόχο την προστασία της εργασίας (παιδική και γυναικεία εργασία, εργασιακές συνθήκες, ωράριο) και την προστασία της γης και του φυσικού περιβάλλοντος. Η απόλυτα αυτορρυθμιζόμενη αγορά θα στρεφόταν σύμφωνα με τον Πολάνυι εναντίον του εαυτού της και γι αυτό είχε ανάγκη έναν γραφειοκρατικό διοικητικό μηχανισμό ο οποίος θα επιτηρούσε την ομαλή του λειτουργία. Τον ρόλο αυτό ανέλαβε να παίξει το φιλελεύθερο κράτος²³.

4. Το θεσμικό πλαίσιο.

Αυτό ακριβώς το παράδοξο και μοναδικό θεσμικό σύστημα ήταν το θεσμικό πλαίσιο του 19^{ου} αιώνα. Η αυτορρυθμιζόμενη αγορά και οι νόμοι που την διείπαν ήταν το κλειδί

²² Στο ίδιο, σ. 188-191.

²³ Σπυριδάκης, σ. 420.

αυτού του θεσμικού συστήματος²⁴. Το φιλελεύθερο κράτος ήταν απαραίτητο για να προστατέψει την αυτορρυθμιζόμενη αγορά από την αυτοκαταστροφή όπως είδαμε παραπάνω. Ο κανόνας του χρυσού ήταν απαραίτητος για τις διεθνείς συναλλαγές και την επέκταση του διεθνούς εμπορίου ή, όπως το θέτει ο Πολάνυι, *μια προσπάθεια επέκτασης του τοπικού συστήματος αγοράς σε διεθνή κλίμακα*. Το σύστημα ισορροπίας δυνάμεων ήταν μια υπερδομή βασισμένη στον και εν μέρει διαμορφωμένη από τον κανόνα του χρυσού²⁵ - αποτέλεσμα της επιρροής που ασκούσαν τα διεθνή επενδυτικά συμφέροντα²⁶.

Ο Πολάνυι επιχειρεί να εξηγήσει την κατάρρευση του πολιτισμού του 19^{ου} αιώνα ξεκινώντας από αυτό το θεσμικό πλαίσιο. Αν και θεωρεί άτοπο την περιστολή ενός πολιτισμού σε *μιαν άκαμπτη σειρά θεσμών*, την επιλογή ενός από αυτούς ως θεμελιώδους και την απόπειρα να εξηγηθεί η αυτοκαταστροφή ενός πολιτισμού *με βάση μια τεχνική ιδιότητα της οικονομικής του οργάνωσης*, προσπαθεί να κάνει ακριβώς αυτό και το αιτιολογεί με την μοναδικότητα του συγκεκριμένου αντικειμένου²⁷.

5. Ασυμβατότητα αγοράς και κοινωνίας.

Ο Πολάνυι αντιμετωπίζει την οικονομία της αγοράς και το θεσμικό σύστημα που βασίστηκε πάνω σε αυτή ως κάτι μοναδικό, παράδοξο και αφύσικο. Στηρίζει αυτή του την άποψη σε ανθρωπολογικά δεδομένα: ο άνθρωπος είναι κοινωνικό ον· οι κοινωνίες βασίζονται σε κοινωνικούς δεσμούς, η διατήρηση των οποίων είναι ζωτικής σημασίας για το άτομο διότι η απουσία τους, η παραβίαση των κοινωνικών κανόνων, οδηγεί στην απομάκρυνση του ατόμου από την κοινότητα²⁸. Ο Πολάνυι αναγνωρίζει ότι καμία κοινωνία δεν μπορεί να επιβιώσει για πολύ χωρίς την παρουσία μιας μορφής οικονομικής οργάνωσης²⁹. Όμως μέχρι και το τέλος του φεουδαλισμού, βασική αρχή ήταν ότι κατά κανόνα η οικονομία θεμελιώνεται στην ανθρώπινη κοινωνία και όχι το αντίθετο³⁰. Το κίνητρο του κέρδους δεν ήταν ποτέ κυρίαρχο στις πράξεις των ανθρώπων και δεν αποτέλεσε ποτέ τη βάση ενός διακριτού θεσμού. Η ομαλή παραγωγή και διανομή των προϊόντων βασιζόταν στις αρχές της αμοιβαιότητας, της αναδιανομής και της παραγωγής για συντήρηση και το οικονομικό σύστημα αποτελούσε απλώς ένα μέρος της κοινωνικής

---

24 Πολάνυι, σ. 9.

25 ό.π.

26 Σπυριδάκης, σ. 419.

27 Πολάνυι, σ. 10.

28 Στο ίδιο, σ. 49.

29 Στο ίδιο, σ. 46.

30 Στο ίδιο, σ. 48.

οργάνωσης³¹. Η διασφάλιση της ομαλής παραγωγής και διανομής αγαθών βασιζόταν σε διάφορα ανάλογα με την αποχή και την κοινωνία κίνητρα ανάμεσα στα οποία το κίνητρο του κέρδους δεν κατείχε εξέχουσα θέση. Μάλιστα ο Πολάνυι αναφέρει το γεγονός ότι ο Αριστοτέλης εντόπισε δύο χιλιάδες χρόνια πριν τη διάκριση ανάμεσα στην αρχή της χρήσης και στην αρχή του κέρδους και θεωρούσε την αρχή της παραγωγής για το κέρδος *αφύσικη για τον άνθρωπο*³².

Η μετάβαση από τα παλαιότερα οικονομικά συστήματα στο σύστημα της οικονομίας της αγοράς επέφερε έναν ριζικό μετασχηματισμό της κοινωνικής δομής. Το οικονομικό σύστημα απομονώθηκε και αποδόθηκε σε ένα συγκεκριμένο οικονομικό κίνητρο. Αυτό το θεσμικό πρότυπο απαιτεί την υποταγή της κοινωνίας στις απαιτήσεις του. Ο Πολάνυι ονομάζει αυτήν την κοινωνία «κοινωνία της αγοράς» και ισχυρίζεται ότι η οικονομία της αγοράς μπορεί να υπάρξει μόνο μέσα σε μια κοινωνία της αγοράς³³.

Βρισκόμαστε λοιπόν μπροστά σε ένα σχετικά πρόσφατο φαινόμενο, το οποίο για πρώτη φορά στους μέχρι τότε γνωστούς κοινωνικούς σχηματισμούς οδηγεί στον θεσμικό διαχωρισμό της κοινωνίας σε οικονομική και πολιτική σφαίρα³⁴. Όμως η αντιπαράθεση ουσιαστικά οικονομίας και κοινωνίας προκάλεσε όπως είδαμε παραπάνω την εμφάνιση μιας αντίθετης ροπής που αποσκοπούσε στην αυτοπροστασία της κοινωνίας από τους κινδύνους που δημιουργούσε η ανεξέλεγκτη λειτουργία της οικονομίας της αγοράς. Η παρέμβαση του κράτους στη λειτουργία των αυτορρυθμιζόμενων αγορών ήταν κατά το Πολάνυι προαπαιτούμενο για την ύπαρξή τους. Ο Σπυριδάκης ερμηνεύει αυτό που ο Πολάνυι περιγράφει ως αυτοπροστασία, ως το εγχείρημα επανενσωμάτωσης της αγοράς στην κοινωνία³⁵. Αυτή η αντιπαράθεση και οι κίνδυνοι που προέκυψαν από αυτήν οδήγησαν σε πολιτικό επίπεδο στο φασισμό, στα κομμουνιστικά καθεστώτα και στο New Deal³⁶. Ο Πολάνυι καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η σύγκρουση της αγοράς με τις στοιχειώδεις απαιτήσεις μιας οργανωμένης κοινωνίας και τα μέτρα που έλαβε η κοινωνία αυτή για να αποφύγει την καταστροφή, ήταν τα αίτια της κατάλυσης του πολιτισμού του 19^{ου} αιώνα³⁷.

---

31 Στο ίδιο, σ. 50-52.

32 Στο ίδιο, σ. 56-57.

33 Στο ίδιο, σ. 72.

34 Σπυριδάκης, σ. 421.

35 Στο ίδιο, σ. 431-432.

36 Στο ίδιο, σ. 434.

37 Πολάνυι, σ. 237.

6. Η οικονομιστική πλάνη.

Η άποψη του Πολάνυι για την οικονομία της αγοράς έρχεται σε αντίθεση με την κλασική οικονομική θεωρία - ο Πολάνυι θεωρεί τόσο σοβαρά τα λάθη αλλά και τις συνέπειες της θεωρίας αυτής που την χαρακτηρίζει ως *το τρομερότερο διανοητικό εργαλείο καταστροφής που στράφηκε ποτέ εναντίον μιας παρακμασμένης τάξης πραγμάτων*³⁸. Οι οπαδοί του οικονομικού φιλελευθερισμού θεωρούσαν ότι η εμφάνιση της οικονομίας της αγοράς ήταν αποτέλεσμα μιας εγγενούς διαδικασίας. Αγορές υπήρχαν σε διάφορες κοινωνίες και ιστορικές περιόδους και με διάφορες μορφές, όμως ως την εμφάνιση της οικονομίας της αγοράς ήταν απλώς ένας χώρος για τη διευκόλυνση των συναλλαγών. Η κλασική οικονομία θεωρούσε ότι όπου υπήρχε ανταλλαγή ή νόμισμα υπήρχε και ελεύθερη αγορά, προβάλλοντας έτσι μεταγενέστερες έννοιες σε παλαιότερες μορφές της αγοράς με στόχο να παρουσιάσουν την οικονομία της αγοράς ως τη φυσιολογική εξέλιξη των πραγμάτων³⁹.

Ο Πολάνυι παίρνει μια θέση εντελώς αντίθετη, θεωρώντας ότι η άποψη του Άνταμ Σμιθ πως η τάση για συναλλαγή είναι μια φυσική παρόρμηση του ανθρώπου είναι λανθασμένη. Θεωρεί ότι ο Σμιθ παρανόησε το παρελθόν όταν απέδιδε τον καταμερισμό της εργασίας σε αυτήν την τάση. Η υιοθέτηση από τους επιστήμονες του 19^{ου} αιώνα του προτύπου του συναλλασσόμενου αγρίου του Σμιθ ως αξίωμα των επιστημών τους ήταν για τον Πολάνυι μια πλάνη⁴⁰. Η μορφή της οικονομίας στην οποία οι άνθρωποι επιχειρούν να αποκτήσουν όσο το δυνατό περισσότερο αγαθά με το λιγότερο δυνατόν κόστος (όπως το έθεσε ο Σμιθ), ήταν για τον Πολάνυι ένα εξαιρετικό φαινόμενο του πρόσφατου παρελθόντος και δεν έχει διαχρονική ύπαρξη⁴¹. Ο Πολάνυι τονίζει την απουσία του κινήτρου του κέρδους και κυρίως την απουσία ενός ξεχωριστού θεσμού που να βασίζεται σε αυτό το κίνητρο από παλαιότερες κοινωνίες⁴². Η παραδοχή από τους διανοητές του 19^{ου} αιώνα ότι ο άνθρωπος επιδιώκει πάντα το μέγιστο κέρδος με την ελάχιστη προσπάθεια και ότι η εργασία πρέπει να αμείβεται (να έχει δηλαδή τιμή ως εμπόρευμα) οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι αγορές είναι φυσικοί θεσμοί που εμφανίζονται αυθόρμητα εφόσον η ανθρωπότητα παραμείνει ανεπηρέαστη από εξωτερικές παρεμβάσεις. Συνεπώς, ένα οικονομικό σύστημα που υπάγεται στον αποκλειστικό έλεγχο των τιμών της αγοράς και μια

38 Στο ίδιο, σ. 213.

39 Σπυριδάκης, σ. 421.

40 Πολάνυι, σ. 46-47.

41 Σπυριδάκης, σ. 429.

42 Πολάνυι, σ. 50.

κοινωνία που βασίζεται σε αυτό το σύστημα παρουσιάζόταν ως ο απώτερος σκοπός κάθε προόδου. Η θέση του Πολάνυι, βασισμένη στα ανθρωπολογικά δεδομένα, ήταν ότι η τάση για ανταλλαγή δεν αποτελεί συνηθισμένη τάση των ανθρώπινων οικονομικών δραστηριοτήτων αλλά αντίθετα, είναι εντελώς ασυνήθιστη. Η οικονομική ιστορία μας δείχνει σύμφωνα με τον Πολάνυι ότι η οικονομία της αγοράς δεν ήταν μια φυσική και αυθόρμητη διαδικασία αλλά αποτέλεσμα βίαιης και συνειδητής επέμβασης της κυβέρνησης η οποία την επέβαλλε για μη οικονομικούς λόγους. Ο Πολάνυι συνδέει μεν τη βιομηχανική κοινωνία με την οικονομία της αγοράς, αλλά δεν θεωρεί ότι η δεύτερη είναι απαραίτητη για την ύπαρξη της πρώτης. Η βασική κριτική του Πολάνυι στην κοινωνία της αγοράς δεν ήταν ότι βασιζόταν στην οικονομία, αλλά ότι η οικονομία βασιζόταν στο ιδιωτικό συμφέρον, μια οργάνωση της οικονομικής ζωής η οποία για τον Πολάνυι ήταν εντελώς αφύσικη⁴³.

Συμπεράσματα.

Ο Πολάνυι ξεκινάει από το γεγονός της κατάρρευσης του πολιτισμού του 19^{ου} αιώνα όπως το αντιλαμβάνεται στην εποχή του. Περιγράφει τον μετασχηματισμό που οδήγησε στη δημιουργία ενός συστήματος το οποίο ήταν μοναδικό στην μέχρι τότε ανθρώπινη ιστορία. Ένα σύστημα, οι αρχές του οποίου βασίζονται σε μια παρανόηση της φύσης του ανθρώπου και το οποίο οδήγησε στον διαχωρισμό της οικονομίας από την κοινωνία. Η προϋπόθεση της οικονομίας της αγοράς ότι πρέπει να λειτουργεί ανεξάρτητα από οποιαδήποτε παρέμβαση και να αυτορρυθμίζεται, οδηγεί στην ανάγκη δημιουργίας αγορών για όλα τα στοιχεία τα απαραίτητα για τη λειτουργία της. Αυτή η ανάγκη οδηγεί με τη σειρά της στη μετατροπή σε εμπορεύματα της εργασίας, της γης και του χρήματος - πράγματα που όχι μόνο είναι ασύμβατα με την ιδιότητα του εμπορεύματος, αλλά και που η εμπορευματοποίησή τους θέτει σε κίνδυνο τόσο την κοινωνία όσο και την ίδια την οικονομία της αγοράς.

Η αντίδραση της κοινωνίας, η προσπάθεια επανενσωμάτωσης της οικονομίας στην κοινωνία με στόχο την αυτοπροστασία της από αυτούς τους κινδύνους, έρχεται σε αντίθεση με το βασικό χαρακτηριστικό της οικονομίας της αγοράς - την αυτορύθμιση. Οι αντιφάσεις που εμπεριέχει ένα τέτοιο οικονομικό σύστημα το καθιστούν ασταθές - για τον Πολάνυι, η σύγκρουση μεταξύ των αυτοπροστατευτικών αντιδράσεων της κοινωνίας και της προσπάθειας από την άλλη πλευρά επιβολής ενός τέτοιου τεχνητού και αφύσικου

---

43 Στο ίδιο, σ. 237-238.

συστήματος, μια προσπάθεια που βασιζόταν σε μια πλάνη (η οποία με τη μορφή του οικονομικού φιλελευθερισμού έφτασε να έχει θέση σχεδόν θρησκευτικού δόγματος⁴⁴), είχε ως αποτέλεσμα την κατάρρευση του πολιτισμού του 19^{ου} αιώνα.

---

44 Στο ίδιο, σ. 133.

Βιβλιογραφία

- Πολάνυι Κ., *Ο Μεγάλος Μετασχηματισμός*, μτφρ Κώστας Γαγανάκης, εκδ. Νησίδες, Θεσσαλονίκη 2007.
- Σπυριδάκης Μ., *Οικονομία της Αγοράς, Οικονομική Ανθρωπολογία και Κοινωνική Πολιτική: Η συμβολή του Καρλ Πολάνυι στην κριτική της οικονομικής διαμόρφωσης της νεωτερικότητας*, στο Σ. Κονιόρδος (επιμ.), *Κοινωνική Σκέψη και Νεωτερικότητα*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2010

- **You are free:**

- to copy, distribute, display, and perform the work

- **Under the following conditions:**

- **Attribution.** You must give the original author credit.

- **Noncommercial.** You may not use this work for commercial purposes.

- **No Derivative Works.** You may not alter, transform, or build upon this work.

- For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.
- Any of these conditions can be waived if you get permission from the copyright holder.

- **Your fair use and other rights are in no way affected by the above.**